

סימן נד:

מגע פיזי בין בני זוג נשואים*

- א. פתיחה
ב. על ההיתר בביאה שלא כדרכה
ג. האם ביאה דרך איברים שווה לביאה שלא כדרכה?
ד. מהו גדר "אקראי"?
ה. סיכום

א. פתיחה

המחבר רצה במאמרו למצוא היתר לבני זוג נשואים להתיר באופן גורף לקיים מגע פיזי שכולל בתוכו הוצאת זרע גם ללא קיום חיי אישות.

יפה עשה העורך שסייג ביותר את מסקנת המאמר והגביל אותו למקרים חריגים ביותר. אמנם מעבר לכך, מצאתי במאמרו של המחבר כמה טעויות ואי דיוקים בהבאת מקורותיו, ולכן אני מרגיש חובה להעיר על דבריו, על מנת להראות את הבעייתיות שבחלק מהדיוקים שלו:

המהלך הלוגי של דבריו מתבסס על הדברים הבאים:

- יש ראשונים שהתירו ביאה שלא כדרכה הכוללת הוצאת זרע באקראי (תירוצו השני של ר"י בעל התוספות וההולכים בעקבותיו)¹.
- ביאה שלא כדרכה היא לאו דווקא, אלא כל ביאה דרך איברים דינה כביאה שלא כדרכה.
- גם משמעות המונח "אקראי" אין עיקרה הצד האקראי, אלא כל שאין המטרה למנוע היריון אלא מטרה אחרת, יש להתיר את המעשה, ומילוי תאוותו נחשב למטרה שכזו. ההוכחות שהביא המחבר לכל אחת מהטענות הנ"ל בעייתיות לטעמי, ואבאר דבריי:

ב. על ההיתר בביאה שלא כדרכה

אכן, ראשונים רבים סוברים כתירוצו השני של ר"י, שהתיר ביאה שלא כדרכה הכוללת הוצאת זרע. אולם חשוב לזכור שבאופן כללי איננו פוסקים על פי ראשונים, אלא על פי דברי השולחן ערוך, הרמ"א ונושאי כליהם שמפיהם אנו חיים. כפי שהביא המחבר עצמו, מרן הבית יוסף עצמו כתב בפירושו שאין להסתמך על היתרו של הר"י. הרמ"א עצמו אמנם הביא

* תגובה לדברי רב אחד, שרצה להתיר כל צורה של אישות בין בעל לאשתו, מבלי להתחשב כלל בשאלת השחתת זרע, ובלבד שאין מטרתה של השחתת הזרע למנוע היריון. עקב חריפות הדברים והרצון לדון לגופם של הדברים ולא לגופו של המחבר, הושמט שמו מן התשובה. פורסם לראשונה באסיא צט-ק (מרחשוון תשע"ו), עמ' 189-193.

1. ראה לעיל, סימן נב.

את שתי הדעות – האחת שמתירה את הביאה ללא הוצאת זרע, והשנייה שמתירה הוצאת זרע באקראי, אולם גם הוא סיים את דבריו בהמלצה מעשית שלא לנהוג כן.² בעניין זה הביא מחבר המאמר את דברי הרמב"ם ממנו משתמע איסור, והעיר שגירסא זה אינה מוסכמת. על שיטת הרמב"ם וגירסתו הארכתני במאמר נפרד.³ כאן רק ארחיב את הדיבור על דברי מחבר המאמר, ולפיהם, חלק מהראשונים כדוגמת הר"ן בסנהדרין לא גרסו בדברי הרמב"ם את איסור הוצאת הזרע לבטלה בביאה שלא כדרכה. מלבד העובדה שמחבר המאמר לא הביא אף ראשון אחר מלבד הר"ן (במאמרי הנ"ל הובאו ראשונים רבים שגרסו ברמב"ם את האיסור להוציא זרע לבטלה ללא יוצא מן הכלל), אף הבאתו את הר"ן בסנהדרין כמקור להוכחה שגירסתו הייתה שונה, בטעות יסודה. במאמרי הנ"ל כבר ציינתי לר"ן בנדרים (כ"ע"ב), שכתב במפורש על היתר הביאה שלא כדרכה:

וכתב הרמב"ם ז"ל בפרק כא מהלכות איסורי ביאה (הלכה ט): "ובלבד שלא יוציא שכבת זרע לבטלה".

מעתה עלינו לראות את דבריו בסנהדרין (נח"ע"ב). אלו הם דברי הר"ן המלאים שם:

ובתוספות ז"ל אמרו שהוא היתר גמור בכל מקום שאינו מכוון להשחתת זרע ולא יוציאווהו לבטלה. וכן הם דברי הרמב"ם ז"ל בפרק כא מהלכות איסורי ביאה.

מחבר המאמר הבין בפשיטות שהכוונה בר"ן היא לתירוץ השני של התוספות, שהתיר הוצאת זרע באקראי בביאה שלא כדרכה.⁴ כך גם היה נראה לומר לו הר"ן היה כותב רק את המילים: "מכוון להשחתת זרע", שבכוונה תליא מילתא. אולם לר"ן בדבריו שני ביטויים נוספים, שמקשים מאוד על הבנה זו. האחד הוא: "ולא יוציאווהו לבטלה". ביטוי זה נותן מקום רב יותר להבנה שאין כאן כלל הוצאה של זרע. אמנם היה מקום לומר שכשאין מטרת האדם להוציא זרע לבטלה, אלא לתאוות תשמיש, אין זו הוצאה לבטלה, אך לפי פירוש זה, עיקר הדברים חסר מן הספר: מדוע אין כאן השחתת זרע. התוספות בתירוץ השני הסבירו זאת, ואילו הר"ן (אם נאמר שהתכוון לתירוץ השני של התוספות) התעלם מכך כליל. בנוסף לכך, הר"ן כתב על כך את המילים: "היתר גמור". התוספות בתירוץ השני כתבו במפורש שאין כאן היתר גמור, אלא רק היתר אקראי, זאת לעומת התירוץ הראשון של התוספות שלא הגביל את ההיתר כל עוד אין השחתת זרע. ממילא, סביר יותר להניח שהר"ן בדבריו שם התכוון לתירוץ הראשון של התוספות, שהתיר ביאה שלא כדרכה ואסר הוצאת זרע, ואלו הם בדיוק דברי הרמב"ם לפי הגירסא שלנו. גם אם נאמר שדברי הר"ן שם מסופקים, הרי נלמד סתום (סנהדרין) ממפורש (נדרים) מה הייתה כוונתו של הר"ן.⁵

2. בעניין זה יש גם לדון על כללי הפסיקה של הרמ"א, האם גם בהם יש לומר שסתם ויש אומרים, הלכה כסתם (ולפי זה הכריע כשיטה האוסרת הוצאת זרע), ואין כאן מקום להאריך.

3. ראה לעיל, סימן נב.

4. אמנם התוספות בסנהדרין שם הביאו רק תירוץ זה, אך פשוט שדברי הר"ן אינם מבוססים על דברי התוספות בסנהדרין, שכן התוספות שם לא הזכירו אף אחד מהביטויים המובאים בר"ן, והם מופיעים בתוספות במקומות אחרים בהם נמצאים שני תירוצי התוספות.

5. אמנם דברי מחבר המאמר מבוססים על דברי החיד"א בספרו ברכי יוסף (אורח חיים סימן רמ"ק ה), שכתב

גם לגבי ההוכחה השנייה, מדברי החיד"א בברכי יוסף (אורח חיים סימן רמ"ס ק"ה), שכך משמע קצת בחידושי רבנו יונה לסנהדרין שהיו מצויים בכתב יד אצל החיד"א, הרי שבחידושי רבנו יונה לסנהדרין שלפנינו (שהודפסו מכתב יד שהיה שייך לחיד"א) נכתבה פעמיים בצורה מפורשת הגירסא שלפנינו ברמב"ם – "ובלבד שלא יוציא שכבת זרע לבטלה", ועדיף להשאיר את החיד"א בצריך עיון גדול, מאשר לטעון שהיו לו שני כתבי יד, שבאחד היה כתוב כך ובאחד אחרת, והוא העדיף את השני.

אבל יתירה מכך – אפילו אם נגיד שאכן הר"ן ורבנו יונה בסנהדרין לא גרסו בדברי הרמב"ם: "ובלבד שלא יוציא שכבת זרע לבטלה", מדובר בעדות מאוחרת מאוד, לכל המוקדם מאמצע המאה ה-14 (ראה במבוא למיוחס לרבנו יונה, שאלו חידושים מאוחרים מאוד, והמיוחס לר"ן לסנהדרין, אם אכן אינו שלו, הרי הוא מאוחר יותר) של שני מחברים עלומי שם, מול עדותם הברורה של ראשוני המאה ה-13 מכל קצוות אירופה (איטליה, אנגליה, פרוונס וספרד), וזאת עוד לפני הבדיקה המקיפה בכתבי היד המוכיחה שבכל אירופה הגירסה המקובלת בתקופה קדומה מאוד הייתה בתוספת המילים הנ"ל.

ג. האם ביאה דרך איברים שווה לביאה שלא כדרכה?

לאחר מכן דייק מחבר המאמר שההיתר איננו רק בביאה שלא כדרכה, אלא אף בביאה דרך איברים. בדבריו הוא הסתמך על דברי הדרישה (אבן העזר סימן כג וסימן כה). הוא אמנם ציין שיש חולקים בדבר, ואף הבהיר את צדדי המחלוקת, אך הרושם הכללי של דבריו הוא לצדד בגישה שאינה מחלקת בין ביאה שלא כדרכה לביאה דרך איברים.

עוד כתב שם מחבר המאמר הערה ממנה עולה לכאורה שכמה ראשונים ואחרונים הקלו בביאה דרך איברים, שהרי היה מנהג לחכות עם עצם בעילת המצווה כמה ימים, ובינתיים לנהוג בקרבות אחרות, והראשונים לא הסתייגו ממנהג זה.

על כך יש להשיב שהוא עצמו סייג את דבריו בכך שכנראה זו הסיבה שהשפתי כהן (יורה דעה סימן קצב ס"ק יא) כתב שיש במנהג איסור ונכון לבטלו, ולכך יש להוסיף גם את הרמ"א (סימן קצג) שהסתייג מ"לשחוק בתינוקות" (במובן של כלה אחרי הנישואים), כנראה גם עקב חשש הוצאת זרע לבטלה. אך מלבד זאת, בתשובת המהר"ם מיניץ (סימן מט), שהובאה באותו מאמר כמקור להיתר שבשתיקה, נכתב במפורש: "כיוון דלא בא הזרע במקום הראוי להזריע, הווי כאלו הטיל על העצים ועל האבנים". האם כוונתו לתת היתר כשהוא משתמש בניסוח כזה? גם בהבאת הדברים משו"ת יד הלוי (סימן כ), שלכאורה משתמע מהם היתר, יש הטעיה בדברי מחבר המאמר. במאמר נכתב שיד הלוי מסתמך על דברי המהר"ם מיניץ ומצרף לכך שיש אפשרות בדרך רחוקה להיכנס להיריון. המעיין בדבריו יראה שהם הפוכים: יש אפשרות להיכנס להיריון, ולכן זה מותר, ויש להסביר כך גם את דברי המהר"ם מיניץ (אף שאפשרות זו של כניסה להיריון רחוקה, כיוון שאין כאן פסיק רישא של השחתת זרע, הדבר מותר). בסיום דבריו כתב יד הלוי בצורה ברורה שהשחתת זרע ממש אסורה. אם כן, אדרבה,

שכך נראה מדברי הר"ן בסנהדרין, אך כאמור, דברי הר"ן בנדרים מפורשים, ועלינו לפרש את דברי הר"ן הסתומים בסנהדרין על פי דבריו המפורשים בנדרים.

דווקא מדברי אותם ראשונים ואחרונים שהביאו את המנהג לחכות עם בעילת המצווה, מפורש שהשחתת זרע בכוונה תוך כדי מגע בין איש לאשתו – אסורה. למעשה, מחבר המאמר בעצמו הראה שבאופן כללי הפוסקים התחלקו לשלושה: סוג אחד שהתנגד למנהג, סוג שני שהתיר, כי מדובר בדבר שאינו מתכוון (שכוונתו הפשוטה היא שאין הוצאת זרע מכוונת, אלא שלעיתים מגיעים לכך, ואילו מחבר המאמר רצה להתיר יותר מכך – הוצאת זרע מכוונת שלא במסגרת חיי אישות) וסוג שלישי שהתיר כי מדובר בהעראה, וממילא אין כאן הוצאת זרע לבטלה. בסופו של דבר היסוד להתיר הוא מדברי אחרון אחד, שהסכים לנשיקת איבר שכוללת הוצאת זרע. אבל קשה להוציא מזה היתר כללי, מכיוון שגם מנשיקת איבר ניתן להיכנס להיריון, כך שאין כאן הוצאת זרע לבטלה. בהמשך דבריו דן מחבר המאמר בצורה מפורטת בדברי ר"י בעל התוספות (שהוזכרו לעיל), והציב זו לעומת זו שתי גישות: האחת של האגרות משה והנצי"ב, שההיתר מוגבל דווקא לצורך של אישות. והשנייה של הבית שמואל והעזר מקודש, שההיתר קיים בכל הוצאת זרע לצורך, ואפילו בידיים.

לפני שנדון בדבריו אלו, נקדים ונאמר שהתוספות עצמם התייחסו במפורש דווקא להיתר של ביאה שלא כדרכה. שתי ההוכחות להיתר מדברות דווקא על ביאה שלא כדרכה, שכידוע יש הבדל מהותי בינה לבין ביאה דרך איברים. ההבדל המהותי הוא בכך שביאה שלא כדרכה נחשבת כביאה לכל דבר לעניין איסורי עריות, ולכן יש מקום מהותי לחלק בינה לשאר קריבות בעניין הוצאת זרע⁶.

לגבי דברי הבית שמואל (סימן כה ס"ק ב), שלמד מדברי התוספות להתיר הוצאת זרע בידיים במקום צורך⁷, מלבד העובדה שהיתרו נאמר לגבי מצב של רואה מחמת תשמיש, שעלול לגרום לכך שהאישה תיאסר על בעלה, ואין לומדים מהיתרים של מקרי קיצון למקרים רגילים, הרי הבית שמואל עצמו כתב שניתן לדחות את ראיותיו, ונשאר בצריך עיון.

גם לגבי דברי העזר מקודש⁸, יש מקום גדול לחלק, שכן הוא הדגיש בצורה ברורה שאין בדבריו על מנת להתיר לכתחילה הוצאת זרע לבטלה, אלא אך ורק כתריס בפני הפורענות, ולאחר תשובה בחרטה ועזיבה ויודי. האם לזה ייקרא היתר⁹?

בפועל, הפוסקים טרחו למצוא אופנים שונים להתיר תשמיש למי שאין לו כוח גברא, ותורף דבריהם הוא שאם על כל פנים יכול להכניס את האיבר מעט בפתח, יש להתיר (ראה: שו"ת אמרי אש יורה דעה סימן סט; שו"ת פרי השדה חלק א סימן סז; שו"ת מלמד להועיל אבן העזר סימן יח; שו"ת יהודה יעלה יורה דעה סימן רלח; שו"ת מנחת יחיאל חלק ב סימן כב אות יא). לדברי מחבר המאמר, מהו הצורך לדון בעניין, הרי ניתן להתיר את הדבר בשופי גם ללא יכולת כלל של פליטת זרע בפנים?

6. ראה גם שו"ת עזרת כהן (סימן לז), שכתב כך בפירושו.

7. ראה לעיל, סימן נא.

8. ראה לעיל, סימן נא.

9. אמנם דבריו כוונתו להוצאת זרע בידיים ולא כחלק ממגע בין איש ואשתו. אך שוב אנו נכנסים לשאלה מהו המקור להתיר ביאה דרך איברים?

ד. מהו גדר "אקראי"?

אולם נדמה, שהבעייתיות הגדולה ביותר בדבריו של מחבר המאמר היא העובדה שהוא התעלם במסקנתו מכך שאף כשניתן למצוא היתרים, מדובר במקרים של אקראי ולא בדרך קבע. אמנם בתחילה הוא ציין את הדברים, אך לאחר מכן, בעקבות דברי הנצי"ב והאגרות משה הסוברים שאקראי אינו בדווקא, אלא הוכחה שאין מדובר בכוונת השחתה, הוא הסיר את המגבלה של האקראי, כל שאין הכוונה למניעת היריון, אלא רק לתאוות תשמיש. מלבד העובדה ששני פוסקים אלו הם גם מאלו שהגבילו את ההיתר דווקא לביאה שלא כדרכה, ויש מקום רב לומר שהטעם שלהם קשור להיתר רק כאשר מדובר באופן של חיי אישות, נראה עוד שלית מאן דפליג שיש לאסור ביאה דרך איברים בדרך של קביעות: ראשית, באותו מאמר לא הוזכרו כלל דברי רבינו ירוחם (נתיב כג חלק א), שכתב שאקראי הכוונה היא באופן חד פעמי. המעייין בעזר מקודש שהוזכר לעיל, יראה שאף הוא נקט להלכה שהכוונה באקראי היא באופן חד פעמי ולא יותר מכך. אולם יתירה מכך, האגרות משה עצמו (אבן העזר חלק א סימן סד), כשדן בעניין ביאה שלא כדרכה, הסביר שכאשר מדובר בענייני תאוות היצר, יש לומר שבאופן אקראי אדם מתאוה לטעום טעם של איסור, ויש להגדיר זאת כחלק מעונה וכהוצאה לצורך, אך מעבר לכך שוב אין כאן צורך, אלא אך ורק כוונת השחתה.

ה. סיכום

צדק העורך היטב בהערת הסיכום שלו, שהיתרים מעין אלו שרצה מחבר המאמר להוציא, יש לשמור למקרים חריגים ורחוקים, ולא לצורת קשר רגילה בין איש לאשתו. על מנת להתיר את מה שמחבר המאמר מבקש להתיר, יש להכריע שלוש פעמים להיתר:

1. גם להכריע כסוברים שניתן להוציא זרע בביאה שלא כדרכה.
 2. גם להכריע שכל התקרבות בין איש לאשתו אפילו ללא חדירה כלל נחשבת כביאה שלא כדרכה.
 3. גם להכריע שההיתר האקראי איננו בדווקא ולהרחיבו לכל מקום של תאוות היצר.
- עיון בדברי הפוסקים, גם אלו שהביא מחבר המאמר עצמו, מראה באופן ברור ופשוט שכל ההיתרים שהובאו בפוסקים בעניינים אלו, שמורים אכן למקרים חריגים או כלימוד זכות לצורך תשובה, ופסקיהם אינם משקפים את מה שמחבר המאמר מבקש להשיג בדבריו.

